

Majanduslik hääletamine Euroopa Parlamendi valimistel

Allan Padar
võrdleva poliitika magister

Euroopa Parlamendi valimistel kipuvad valitsusparteid hääli kaotama ja opositsiooniparteid hääli võitma.

2014. aastal toimuvate Euroopa Parlamendi valimiste puhul on taas põhjust rääkida parteide võimalikust (eba)edust ja selle põhjustest. Artikkel viib omavahel kokku kaks olulist, kuid seni väheintegreeritud uurimissuunda: majandusliku hääletamise (*economic voting*) ning teoreetilise ja empiirilise uurimisprogrammi, mis keskendub Euroopa Parlamendi valimistele. On tavaline, et valitsusparteid saadab Euroopa Parlamendi valimistel ebaedu ja opositsiooniparteid pigem edu. Inimesed kasutavad neid valimisi sageli võimalusena näidata oma rahulolematust valitsuse tegevusega, hääletades pigem valitsusväliste erakondade poolt. Artikkel annab vastuse küsimusele valitsusparteide karistamise ulatusest 27 Euroopa Liidu liikmesriigi kodanike hulgas, miks mõnes riigis kaotavad valitsusparteid Euroopa Parlamendi valimistel palju hääli neile eelnenud riigiparlamendi valimistega võrreldes ja teises vähe või ei kaota üldse. Karistamise ulatust on käsitletud majanduslikest teguritest lähtudes ehk kuidas võib majanduse käekäik valijate valimisotsust mõjutada.

Miks Euroopa Parlamendi valimistel valitakse teisiti

Demokraatlikes riikides on sagedane olukord, kus erinevatel valimistel hääletatakse eri parteide poolt (Carrubba, Timpone 2005, 261). Euroopa Parlamendi valimistel on tavaks saanud, et inimesed kalduvad valitsusparteid eelnenud riigiparlamendi valimistega võrreldes karistama, hääletades pigem valitsusse mittekuuluvate erakondade poolt. Põhjuseid pole täpselt uuritud (Carrubba, Timpone 2005, 264).

Lihtsaim seletus on valija soov näha institutsioonides teisi poliitikuid või inimese eelistused aja jooksul muutuvad. Cliff Carrubba ja Richard Timpone (2005, 264) leiavad siiski, et valijad ei osale Euroopa Parlamendi valimistel sageli mitte huvist Euroopa Liidu tegemiste vastu, vaid pigem kasutatakse seda kui võimalust näidata valitsusparteidele, et nende tegevusega ei olda rahul. Olulise ja seni mõjukaima seletuse pakub teisejärgulise rahvusliku valimise tees (*second-order national elections*) (Reif, Schmitt 1980). Karlheinz Reif ja Hermann Schmitt eristavad esmased, riigiparlamendi valimised teisejärgulistest valimistest. Euroopa Parlamendi valimisi nimetasid nad teisejärguliseks peamiselt kolmel põhjusel:

- tegemist on riigisisestest valimistega, kus kandideerivad liikmesriikide rahvusparteid;
- riigiparlamendi valimistega võrreldes on valija jaoks Euroopa Parlamendi valimistel vähem kaalul, sest valimiste järel keskvalitsust ei moodustata. Seetõttu antakse hääli julgemalt opositsioonile või näiteks mõnele äärmuslikule erakonnale;
- valija karistab valitsusparteid ootuste mittetäitmise pärast, andes oma hääle parteile, kes pole valitsuses.

Majanduslik hääletamine ja valitsusparteide toetamine

Majanduslik hääletamine on valdkond, mis seob omavahel majanduse ja politoloogia (Lewis-Beck, Paldam 2000, 113). Majandusolukord ja majanduse areng mõjutavad tugevasti seda, kas valija hääletab valimistel pigem valitsus- kui mittevalitsuspartei poolt (Downs 1957; Fiorina 1981). Valitsusparteide toetus sõltub sageli riigis valitsevatest majandustingimustest: majanduslikult raskemal ajal toetus valitsusparteidele eeldatavalt väheneb ning heal ajal suureneb. Sellest tulenevalt peaks inimeste toetus valitsusele kõikuma majanduse käekäigu kohaselt.

Majandusliku hääletamise teooria põhinebki suuresti valitsuse premeerimise/karistamise teesil. Kui valitsuse poliitika tulemus on näiteks väike tööpuudus ja stabiilsed hinnad, siis premeeritakse teda valimistel tema poolt hääletades. Kui aga majandus kannatab kõrge tööpuuduse ja inflatsiooni all, kaotavad valitsuserakonnad hääli ning opositsioonierakonnad võivad loota suuremale edule (Chappell, Veiga 2000, 185). Mõnikord valitsused keskenduvadki lühiajalistele majanduslikele eesmärkidele (nt kiire tööpuuduse või inflatsiooni vähendamine) ning teevad majanduspoliitilisi valikuid ja investeeringuid konkreetset valimistsüklist, mitte pikaajalistest majanduslikest eesmärkidest lähtudes, et valimistel tagada suuremat valija toetust (Loone 2011). Seega mõjutavad valija käitumist suuresti just kiirete tulemustega lühiajalised majandusnäitajad nagu tööpuudus ja inflatsioon.

Majandustegurid

Makroökonomilistest näitajatest, millele valija majanduslikus hääletamises suurt rõhku paneb, on kirjanduses enim kõlapinda leidnud nn suur kaksik (*The Big Two*) ehk inflatsioon ja tööpuudus (Chappell, Veiga 2000; Roth *et al* 2011). Valija karistab valitsust enim kõrge tööpuuduse ja inflatsiooni korral. Inimesed tunnetavad enda peal, näiteks kui hinnad tõusevad või kui nad töö kaotavad. Lisaks on tegemist valitsuse lühiajaliste majanduslike eesmärkidega, mida on võimalik otseselt mõjutada (maksupoliitika või töökohtade loomine). Seega on need kaks peamist indikaatorit, millele valija majandust hinnates kõige tõenäolisemalt reageerib (Evans 2004, 126). Eurobaromeeter 78 kohaselt pidas 2012. aastal eurooplastest 48 protsenti oma riigis kõige suuremaks probleemiks tööpuudust ning 37 protsenti üldist majandusolukorda. Neile järgnesid hinnatõus ja inflatsioon, mida pidas tähtsaks 24 protsenti vastanutest (Eurobaromeeter 78). Viimasel ajal peetakse oluliseks häält mõjutavaks majandusteguriks ka riigi üldist majanduskasvu, mida tavaliselt mõõdetakse sisemajanduse kogutoodangu tasemega. Teiste makromajanduslike näitajate (nt valitsuse võlg või tasakaalus eelarve) erilist mõju valija majanduslikule käitumisele siiani täheldatud ei ole (Roth *et al* 2011).

Üksikisiku majanduslik hääletamine

Üksikisiku valikutes baseerub seos majandustingimuste ja parteivaliku vahel peamiselt kahel põhimõttel. Esimene põhineb riigi või indiviidi oma majandusolukorra hinnangul (Holbrook, Garand 1996; Lewis-Beck 1988). Teisisõnu, inimesed teevad otsuse, millist parteid valida, oma majandusolukorra (*pocketbook voting*) või riigi üldise majandusolukorra põhjal ehk selle järgi, kuidas valitsus on majandusega hakkama saanud (*sociotropic voting*), ning hääletavad vastavalt valitsuspartei või valitsusse mittekuuluva partei poolt. Kas määravam on indiviidi oma leibkonna või riigi üldine majandusolukord, on majandusliku hääletamise indiviidi tasandi uuringutes keskseid probleeme (Nannestad, Paldam 1997, 119).

Kui lähtuda puhtalt ratsionaalse valiku teooriast, peaks valija valitsust hindama pigem oma finantsolukorra kui riigi üldise heaolu seisukohast. Sellegipoolest toetab enamik uurimusi arvamust, et inimesed arvestavad valimistel pigem riigi üldist heaolu (Lewis-Beck, Paldam 2000, 113). Seega võib oletada, et inimesed saavad aru, et valitsuse poliitika prioriteet on edendada riigi majandust tervikuna, mitte indiviidi personaalset majandusolukorda. Riigi majandus mõjutab aja jooksul ka inimeste personaalset majanduslikku heaolu.

Teine keskne küsimus indiviidi valimiskäitumise uurimisel on, kas valija teeb valimistel oma valiku valitsuse tehtust lähtudes (retrospektiivne valimine) või vaatab pigem tulevikku (prospektiivne valimine) (Evans 2004; Fiorina 1981). Otsus sõltub muidugi paljuski informatsioonist ehk kui inimene ei ole näiteks kursis partei valimisplatvormiga tulevikuks, siis on tõenäoline, et otsus langetatakse pigem retrospektiivselt. Välja võib tuua neli peamist võimalust (Erikson *et al* 2000, 297):

- retrospektiivne mudel eeldab, et valija teeb oma valiku täielikult senisest valitsuse majanduspoliitikast lähtudes ning ei keskendu tulevikule;
- inimesed huvituvad tulevikust, kuid valikut tehes tuginevad siiski mineviku kogemustele ehk valitsus, kes on majandusega hakkama saanud, peaks sellega hakkama saama ka tulevikus;
- inimesed kasutavad valides minevikus kogutud infole lisaks hinnangut tulevikule;
- puhta prospektiivse mudeli järgi põhineb valija hääl täielikult lähituleviku hinnangul.

Lähtudes taas puhtalt ratsionaalse valiku teooriast, peaks valija paremale majanduslikule tulevikule mõeldes kasutama pigem prospektiivset varianti. Paradoksaalselt on aga varasemad uurimused andnud teatava eelise retrospektiivsele mudelile (Lewis-Beck, Paldam 2000, 118). Selle peamine põhjus on retrospektiivsete andmete arusaadavam tõlgendamine: lihtsam on vaadata tagasi majandusolukorrale valitsuse valitsemisperioodil kui hakata tegema tulevikuennustusi.

Valitsus vastutab majanduse käekäigu eest

Traditsiooniliselt vastutab valitsus riigi majanduse konkurentsivõime ja arengu eest. Majanduslik hääletamine tuleb aga välja selgemini siis, kui on olemas kindel subjekt, keda kehvades majandusnäitajates süüdistada (*clarity of responsibility*). Kindla vastutuse kontseptsioon viitab sisepoliitilisele kontekstile, mis kujundab kodanike võimet jaotada vastutus majanduse eest kindlatele institutsioonidele, parteidele või isikutele. Bingham Powell ja Guy Whitten (1993) uurisid esimestena põhjalikult valitsusparteide vastutust ning leidsid, et selge vastutus valitsusasutustes muudab tugevasti majandusliku hääletamise mõju valitsusparteide toetuses. Vastutuse mõõtmisel kasutasid nad valitsuses olevate parteide arvu, parlamendi mitmekojalisust, tugeva komiteesüsteemi ja vähemusvalitsuse olemasolu ning parteidistsipliini parlamendis. Vastutust on selgem määrata siis, kui valitsuses on ainult üks partei, parlament koosneb ühest kojast, kus parteidistsipliin on tugev ning selle tulemusena ei ole opositsioonil erilist mõju poliitiliste otsuste üle (Evans 2004, 129). Tänapäeva demokraatlikes riikides on sisuliselt võimatu niisugust ideaalvarianti saavutada, seetõttu tekib olukordi, mis muudavad vastutuse ähmasemaks. Näiteks on inimestel keeruline majanduslikku vastutust kellelegi omistada, kui valitsusse kuulub mitu erakonda või riigis on hoopis vähemusvalitsus, sellisel juhul on vastutus kehvade majandustulemuste eest jaotunud mitme osalise vahel.

Majandusolukord ja Euroopa Parlamendi valimis-tulemused

2009. aasta Euroopa Parlamendi valimised jäid majanduse allakäigu perioodi, mis sai alguse suuresti sellele eelnenud aasta lõpus. Liikmesriikide valitsused olid suuremal või vähemal määral sunnitud tegelema riiki tabanud majandusprobleemidega. 2009. aasta esimese kahe kvartali peale oli Euroopa Liidu keskmine sisemajanduse kogutoodangu kasv langenud $-4,95$ protsendile ning tööpuudus tõusnud $8,55$ protsendini (Eurostat), mis eeldab, et valitsusparteid oleksid pidanud Euroopa Parlamendi valimistel olulisel määral hääli kaotama. Positiivse näitajana võis välja tuua inflatsioonimäära languse (kahe kvartali keskmine $1,25\%$), Phillipsi kurvi (*Phillips curve*) teooria järgi hakkab tööpuuduse suurenedes inflatsioonimäär sageli langema, sest kapitali pakkumine turul väheneb (Evans 2004, 130). Seetõttu võis 2009. aastal mitmel pool Euroopas märgata ka deflatsiooni. Sellegipoolest olid Läti ja Leedu märkimisväärsed erandid, kus äärmiselt kõrge tööpuuduse korral püsis ka inflatsioonimäär väga kõrgel (2009. aasta algul inflatsioon vastavalt 9% ja $8,5\%$ ning tööpuudus $13,2\%$ ja $11,1\%$).

Sama aasta valimised tõestasid ilmekalt, et Euroopa Parlamendi valimised on teisejärgulised, kus valitsusparteid kaotavad märkimisväärselt hääli riigis eelnevalt toimunud riigiparlamendi valimistega võrreldes. Kõigist Euroopa Liidu liikmesriikidest suurenes valitsuspartei hääle osakaal vaid Poolas, Hispaanias, Soomes ja Bulgaarias. Mõnevõrra üllatav oli valitsuspartei hääle osakaalu suurenemine Hispaanias (kasv $1,48\%$), sest 2009. aasta esimese kahe kvartali jooksul oli seal näiteks tööpuudus Euroopa Liidu kõrgeim (kahe kvartali keskmine $17,15\%$). Üllatav oli ka Soome valitsuspartei hääle osakaalu kasv ($2,33\%$), sest sisemajanduse kogutoodangu tase oli 2009. aasta teiseks kvartaliks langenud $-8,9$ protsendile ning tööpuudus kasvanud $8,3$ protsendini. Poola oli ainus riik Euroopa Liidus, kus sisemajanduse kogutoodang oli 2009. aasta mõlemas kvartalis positiivne ($1,5\%$ ja $1,3\%$). Seega on mõistetav Poola valitsuspartei hääle osa kasv ($1,02\%$). 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel kaotasid valitsusparteid eelnenud riigiparlamendi valimistega võrreldes Euroopa Liidu peale kokku keskmiselt $8,4$ protsenti häälest. Suurimad kaotajad olid Läti, Ungari, Iirimaa ja Eesti valitsusparteid, mida ei saa pidada üllatuseks, sest igas riigis ületas tööpuudus vahetult enne valimisi 10 protsendi piiri.

Hääle muutus Euroopa Parlamendi 2009. aasta valimistel

Enne konkreetsete häält mõjutavate põhjuste juurde minekut tuleb vaadata, millisel määral olid Euroopa Parlamendi valimistel hääled ümber jaotunud ja millised valijad muutsid kahtede valimiste vahel kõige rohkem oma parteilist valikut. Võrdleme Euroopa Parlamendi valimisi inimeste valikutega sellele eelnenud riigiparlamendi valimistel (tabel 1).

Liikmesriikide valitsusparteid ei suutnud 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel mobiliseerida enda poolt hääletama eelnevalt teisi parteisid toetanud inimesi. Peaaegu 85 protsenti valitsuspartei toetajaist tegid seda ka eelmistel parlamendivalimistel ning erilisi hääletemuutusi seega valitsuspartei toetajate seas ei olnud. Kõigest $5,7$ protsenti valitsuse toetajaist olid eelnenud riigiparlamendi valimistel oma hääle andnud opositsiooniparteile. Seega tugines valitsusse kuuluvate erakondade toetus Euroopa Parlamendi valimistel peamiselt inimestele, kes ka varem olid valinud valitsusparteid.

Kust valitsusse mittekuulunud parteid Euroopa Parlamendi valimistel toetust juurde said? Oluline osa ehk veidi vähem kui viiendik (19,2%) inimestest, kes varem olid valitsusparteide toetajad, otsustasid Euroopa Parlamendi valimistel oma hääle anda valitsusväliste parteidele. Seega peaaegu iga viies inimene ei pruukinud rahul olla senise poliitikaga ning karistas valitsuserakondi, andes oma hääle valitsusse mittekuuluvale parteile. Valitsusse mittekuulunud parteid olid ka edukamad eelnevalt valimas mitteosalenute hääle mobiliseerimisel: umbes kaks kolmandikku (65,1%) riigiparlamenti valimistel mitteosalenutest otsustas Euroopa Parlamendi 2009. aasta valimistel oma hääle anda just valitsusse mittekuuluvate erakondade kasuks. See viitab samuti küllaltki suurele valitsuse poliitikaga rahulolematute inimeste hulgale. Seega võib kokkuvõetult pidada valitsusparteide karistamist Euroopa Parlamendi 2009. aasta valimistel märkimisväärseks.

Üksikisikute majanduslik hinnang ja parteiline eelistus

Tabelist 2 võib märgata käitumismustrit, millist rolli etendas partei valikul indiviidide hinnang majandusele. Valitsusväliste parteide toetus tuli suuresti inimestelt, kes ei olnud rahul ei riigi majanduse toimimise ega oma majandusolukorraga ning suur osa valitsusparteide toetusest vastupidi just majandusega rahul olevatelt inimestelt.

Minevikku vaatavate hinnangute puhul on näha, et mida kehvemaks majanduse hetkeolukorda aastatagusega võrreldes hinnati, seda enam suurenes ka valitsusse mittekuuluvate parteide toetajate osakaal. Valitsusparteide toetajate puhul oli käitumismuster vastupidine: mida paremaks hinnati majanduse hetkeolukorda, seda enam kasvas valitsusparteide poolt hääletanute osakaal. Seega on retrospektiivsete hinnangute puhul selgelt näha, et inimesed, kes ei olnud majandusega rahul, toetasid Euroopa Parlamendi valimistel pigem opositsiooni, karistades sellega valitsusparteid.

Niisugune hääle jaotus oli ka prospektiivsete majanduslike hinnangute puhul. Inimesed, kes olid tuleviku suhtes negatiivsemalt meelestatud, kaldusid toetama valitsusväliseid erakondi ning optimistlikumad jällegi valitsusparteid. Parteivalikute tulemused lubavad eeldada, et inimesed peavad riigi majanduse eest vastutavaks valitsust. Valitsusparteide toetajate hulk oligi suurem nende hulgas, kelle arvates valitsusel ei ole suurt vastutust riigi majanduse eest. Seega, kui valitsusel pole süüd riigi majandusolukorra pärast, pole põhjust ka neid karistada. Riigi majandusolukorra hindamisel ja partei valiku puhul oli selge olukord, kus majandust negatiivsemalt hinnanud inimesed toetasid rohkem mittevalitsusparteid ning positiivse hinnanguga inimesed valitsusparteid. Perekonna majandusolukorra hindamisel ühtne käitumismuster puudus. Inimesed, kes hindasid oma perekonna majandusolukorda alla keskmise, toetasid valitsusparteid vähem (18,2%). Rohkem toetasid valitsusparteid need, kelle arvates sai nende perekond majanduslikult üle keskmise hakkama (30,5%). Täpselt sama suund oli ka mittevalitsuspartei toetajate puhul. Mida paremaks inimesed oma perekonna majandusolukorda hindasid, seda suurem oli ka mittevalitsusparteide toetajate hulk. Seega ühtne suund puudus.

Valitsusparteide toetust mõjutavad tegurid

Valitsusparteide ja mittevalitsusparteide valijad erinesid Euroopa Parlamendi 2009. aasta valimistel peamiselt 12 aspekti poolest (tabel 3). Inimesed kippusid valitsust karistama, kui nende hinnang riigi olukorrale (nii retrospektiivne kui ka prospektiivne) oli negatiivne. Mida halvemaks majandusolukorda hinnati, seda enam kasvas tõenäosus, et valitsusparteisid karistatakse ning antakse hääl valitsusväliste jõududele. Kõige tõenäolisemalt karistasidki valitsusparteisid inimesed, kelle arvates oli praegune majandusolukord palju halvem kui aasta tagasi. Lisaks olid mittevalitsuspartei valijad pigem need, kelle arvates valitsus vastutab riigi majanduse eest. Valitsusparteisid kippusid rohkem karistama ka meessoost valijad.

Vaadates Euroopa Parlamendi valimiste paiknevust riigis toimuvate kahe riigiparlamenti valimiste vahel ehk riigiparlamenti valimistsükli (periood, mis eraldab kahte järjestikust riigiparlamenti valimist riigis), oli üllatuslikult valitsusparteide karistamine ulatuslikum just tsükli varasemal perioodil ehk vahetult pärast riigiparlamenti valimisi. Teooria järgi mõjutab teisejärguliste valimiste paiknevus kahe riigiparlamenti valimiste vahelisel perioodil valitsuse toetust. Tavapäraselt on valitsuse toetus suurim vahetult pärast ja enne riigiparlamenti valimisi ning madalaim tsükli keskel (Kousser 2004, 4). Seega oleks pidanud riigiparlamenti valimistsükli esimene periood olema veel aeg, kus valitsusparteid naudivad üldvalimistel saavutatud tugevat toetust.

Oluline tegur võimuerakondade premeerimisel oli inimeste positiivne hinnang valitsuse mõjule majanduse toimimisel. Teisisõnu, inimeste positiivne hinnang valitsuse mõjule riigi majandusele suurendas märkimisväärselt tõenäosust, et Euroopa Parlamendi valimistel hääletatakse valitsuspartei poolt. Samuti oli valitsusparteide poolt hääletamise šanss 1,425 korda suurem neil inimestel, kes olid riigi majandusliku tuleviku suhtes positiivselt meelestatud ning kelle arvates riigi majandusolukord järgmise aasta jooksul paraneb. Ka perekonna majandusolukorra ja valitsusparteide toetuse vahel oli oluline positiivne seos. Intervallskaalal miinimumist (1) maksimumini (7) iga punktiga, kus hinnati oma perekonna majandusolukorda paremaks, kasvas ka valitsusparteide valimise šanss 1,044 korda. Peale selle toetasid 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel valitsusparteisid suurema tõenäosusega vanemad inimesed ning need, kelle arvates oli Euroopa Liidu liikmesus riigi jaoks positiivne.

Miks nii?

Indiviidi valimiskäitumist uurides võib öelda, et 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimised vastasid olulisele teisejärguliste valimiste tunnusele: tugev valitsusparteide karistamine ning valitsusse mittekuuluvate parteide (opositsiooniparteid, parlamendivälised erakonnad, üksikkandidaadid) edu. 27 Euroopa Liidu liikmesriigi kõikidest küsitatud respondentidest 38,2 protsenti toetas eelnevatel riigiparlamenti valimistel valitsuse moodustanud parteisid ning 29,4 protsenti mittevalitsusparteisid. Euroopa Parlamendi 2009. aasta valimistel oli tasakaal muutunud mittevalitsusparteide kasuks, keda toetas 28,8 protsenti vastanutest ning valitsusparteide toetajate hulk oli vähenenud 13,3 protsendi võrra, 24,9 protsendile.

Millistes liikmesriikides oli valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetajate erinevus suurim? Lätis toetati Euroopa Parlamendi valimistel koguni 32,2 protsendi võrra rohkem valitsusväliseid erakondi (47,4%) kui valitsusparteid (15,2%). Lätile järgnesid Iirimaa, Suurbritannia ja Ungari, vastavalt näitajatega 31,7 protsenti, 30,4 protsenti ja 27,9 protsenti. Kõigis nendes riikides pidasid küsitlusele vastanud inimesed kaheks kõige olulisemaks probleemiks riigi üldist kehva majandusolukorda (nelja riigi peale keskmiselt 19,1% vastanutest) ning tööpuudust (keskmiselt 28% vastanutest). Kõigi 27 liikmesriigi peale kokku pidas tööpuudust kõige suuremaks probleemiks riigis 25,3 protsenti vastanutest ja majanduse üldist rasket olukorda 16,8 protsenti vastanutest. Need kaks olid konkurentsilt kõige sagedamini nimetatud probleemid. Inflatsioonimäära mainis ainult 0,3 protsenti vastanutest. Seega võib öelda, et 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel osutus valitsusparteide karistamisel valijate jaoks nn suurest kaksikust ehk inflatsioonimäärast ja tööpuudusest olulisemaks vaid tööpuudus. See on loogiline, sest suurema tõenäosusega muretsetakse majanduslikult rasketel aegadel ennekõike oma töökoha säilimise, mitte hindade tõusu pärast. Sellest järeldub, et majanduslik hääletamine võib olla ajas küllaltki ebastabiilne ning eri valimistel võivad valija häält mõjutada erinevad majandusnäitajad. Tööpuuduse vähenedes toimub vastupidine protsess, kus raha pakkumine turul kasvab, mis tõstab ka automaatselt inflatsioonimäära ja selle tõttu hindu turul. Võib oletada, et tööpuuduse ja inflatsioonimäära olulisus majanduslikus hääletamises aja jooksul pidevalt muutub.

Analüüsist selgus, et Euroopa Parlamendi valimistel mõjutas inimesi parteid valides pigem riigi üldine majanduslik olukord kui perekonna oma. Mõlemad osutusid tähtsaks häält mõjutavaks teguriks: mida parem oli riigi ja perekonna majandusolukord, seda väiksema tõenäosusega karistati Euroopa Parlamendi valimistel valitsusparteid. Tugevamini mõjutas siiski riigi üldine majandusolukord: mida halvemaks riigi majandust hinnati, seda tõenäolisemalt valitsusparteid ka karistati. Tulemustest võib välja lugeda, et inimesed saavad aru, et valitsuse peamine ülesanne ei ole seista indiviidi majandusliku heaolu, vaid riigi üldise arengu eest. Samuti saadakse aru, et pikemas perspektiivis mõjutab ühiskonna heaolu ka nende endi heaolu. Hinnates riigi majandust retrospektiivselt ja prospektiivselt, karistati valitsusparteid eelkõige negatiivsete hinnangute puhul. Tähtis osa valitsusparteide karistamisel oli inimeste negatiivsel hinnangul nii valitsuse senistele majandussaavutustele kui ka sellele, et järgneva aasta jooksul võiks olukord riigis paraneda. Ühtne tõlgendus, kas olulisemaks osutusid retrospektiivsed või prospektiivsed hinnangud, aga puudus. Teisisõnu tõenäosus, et karistatakse valitsusparteid, oli suurem negatiivsete retrospektiivsete hinnangute kui negatiivsete prospektiivsete hinnangute puhul ning tõenäosus, et premeeritakse valitsusparteid, suurem positiivsete prospektiivsete hinnangute kui positiivsete retrospektiivsete hinnangute puhul.

Üllatuslikult karistati Euroopa Parlamendi valimistel ulatuslikumalt valitsusparteid riigiparlamendi valimistsükli varajasel perioodil ehk esimesel kolmandikul. Teisisõnu, kõige ulatuslikumalt karistati valitsusparteid, kui Euroopa Parlamendi 2009. aasta valimised jäid ajaliselt kahe riigiparlamendi valimiste vahelise perioodi esimesse kolmandikku ehk vahetult pärast riigiparlamendi valimisi. Tegelikult peaksid valitsusparteid sel ajal veel nautima riigiparlamendi valimistel saavutatud edu ja rahva toetust. 2009. aastal halvenesid riikide majandusnäitajad väga kiiresti. Kui 2008. aastal oli sisemajanduse kogutoodangu kasv mitmel pool veel napilt positiivne, siis 2009. aasta algul toimus oluline ja kiire majandusnäitajate langus. Sisemajanduse kogutoodangu langus ja tööpuuduse määr ulatusid mitmes riigis 2009. aasta teiseks kvartaliks ligikaudu 20 protsendini. Seega võib eeldada, et valitsusparteid ulatusliku karistamise põhjus tsükli esimesel kolmandikul võis olla ka valija kiire pettumine valitsuses, sest valitsuse moodustanud parteid valides loodeti tõenäoliselt riigi majanduse paranemist. Niisugune kiire majanduse halvenemine vahetult pärast riigiparlamendi valimisi võis innustada valijaid toetama pigem mittevalitsusparteid.

2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel sai kinnitust ka majandusliku hääletamise keskne tees: valitsus vastutab riigi majandustingimuste eest. Mida rohkem peeti valitsust riigi majandusolukorra eest vastutavaks, seda tõenäolisemalt Euroopa Parlamendi valimistel valitsusparteid ka karistati. Küsitletutest koguni 29,7 protsenti hindas kümnepallisel skaalal valitsust riigi majanduse eest maksimaalselt vastutavaks. Tabelist 2 võib näha, et inimesed, kelle meelest on valitsus oluliselt vastutav, kippusid valitsusparteid ka rohkem karistama, andes oma hääle mittevalitsusparteile. See eeldab, et inimeste arvates on valitsusel riigi majandusnäitajatele reaalne mõju.

Kokkuvõetult võib öelda, et 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel oli majanduslikus plaanis suurema tõenäosusega valitsusparteid toetaja vanem naissoost isik, kelle perekonna majandusolukord oli üle keskmise hea ning kes nägi riigi majandust lähiajal liikuvat positiivsemate näitajate suunas. Ta pidas ka valitsust majanduse eest vähem vastutavaks kui mittevalitsusparteid toetajad ja valitsuse mõju majandusele positiivseks. Pigem positiivseks peeti ka kuulumist Euroopa Liitu.

Tabel 1. Hääletus 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel ja sellele eelnenud riigiparlamendi valimistel (N, %)

Eelnevad parla-mendivalimised	Opositsiooni-part ei	Valitsus-partei	Ei osalenud	Kokku
Opositsioonipartei	5 039 (93,2) (6 8,1)	368 (6,8) (5,7)	2 (0,0) (6,7)	5409 (100,0) (38,9)
Valitsuse moodus-tanud erakonnad	1 308 (19,2) (1 7,7)	5487 (80,7) (84,6)	7 (0,1) (23,3)	6802 (100,0) (48,9)

Ei osalenud	3 41 (65,1) (4 ,6)	165 (31,5) (2,5)	18 (3,4) (60,0)	524 (100,0) (3,8)
Muu	7 16 (60,4) (9 ,7)	466 (39,3) (7,2)	3 (0,3) (10,0)	1185 (100,0) (8,5)
Kokku	7 404 (53,2) (1 00,0)	6486 (46,6) (100,0)	30 (0,2) (100, 0)	13 920 (100,0) (100,0)

Märkus: 'Muu' hõlmab rikutud seadeid ja küsimusele vastamata jätmist.
ALLIKAS: European Election Studies.

Tabel 2. Hinnang majandusolukorrale ja valitsusse mittekuuluva partei vs valitsuspartei toetus 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel

Hinnang majandusele	Ei toeta valitsust (%)	Toetab valitsust (%)	Muu (%)
<i>Retrospektiivne</i>			
Majandus praegu parem kui 12 kuud tagasi	20,1	38,3	41,6
Majandus praegu veidi halvem kui 12 kuud tagasi	26,9	27,9	45,2
Majandus praegu palju halvem kui 12 kuud tagasi	34,1	18,3	47,6
<i>Prospektiivne</i>			
Majandus paraneb järgmise 12 kuu jooksul	26,0	34,9	39,1
Majandus muutub järgmise 12 kuu jooksul veidi halvemaks	31,7	20,5	47,8

Majandus muutub järgmise 12 kuu jooksul palju halvemaks	34,3	13,6	52,1
<i>Perekonna majanduslik olukord</i>			
Alla keskmise	27,8	18,2	54,0
Keskmine	28,7	25,4	45,9
Üle keskmise	30,0	30,5	39,5
<i>Valitsuse vastutus riigi majanduse eest</i>			
Vastutus puudub või on väike	25,6	26,2	48,2
Osaliselt vastutav	24,9	29,8	45,3
Oluliselt vastutav	31,3	23,0	45,7

Märkus: N = 26 264. 'Muu' tulp hõlmab valimistel mitteosalenuid, rikutud sedeleid ja küsimusele vastamata jätmist. ALLIKAS: European Election Studies.

Tabel 3. Valitsusparteide toetust määravad tegurid indiviidi tasandil

	Regressioonimudeli kordaja	Riskisuhe
<i>Retrospektiivsed hinnangud</i>		
Majandus parem kui 12 kuud tagasi	0,138	1,148
Majandus veidi halvem kui 12 kuud tagasi	-0,314***	0,731
Majandus palju halvem kui 12 kuud tagasi	-0,685***	0,504
<i>Prospektiivsed hinnangud</i>		
Majandus paraneb järgmise 12 kuu jooksul	0,354***	1,425

Majandus veidi halvem järgmise 12 kuu jooksul	-0,249***	0,779
Majandus palju halvem järgmise 12 kuu jooksul	-0,343***	0,710
<i>Perekonna majanduslik olukord</i>	0,043*	1,044
<i>Valitsuse vastutus ja mõju</i>		
Valitsuse majanduslik vastutus	-0,053***	0,948
Valitsuse mõju majandusele: positiivne	0,947***	2,579
<i>Kuulumine EL-i: positiivne</i>	0,424***	1,528
<i>Valimistsükkel</i>		
Varajane	-0,937***	0,392
Hiline	-0,284	0,753
<i>Kontrollmuutujad</i>		
Vanus	0,006***	1,006
Haridus	-0,007	0,993
Sugu: mees	-0,102*	0,903
<i>Nagelkerke Pseudo-R²</i>	0,247	
<i>N</i>	12 814	
<i>Õigesti ennustatud%</i>	68,5	

Märkus: *** p < 0,001; * p < 0,05. N – valitsusparteide toetajaid 5916 ja mittevalitsusparteide toetajaid 6898.
ALLIKAS: European Election Studies.

Kasutatud kirjandus

Carrubba, C., Timpone, R. J. (2005). Explaining Vote Switching Across First- and Second-Order Elections. – Comparative Political Studies, vol 38, no 3, pp 260–281.

- Chappell, H. W. Jr, Veiga, L. G. (2000).** Economics and Elections in Western Europe: 1960–1997. – Electoral Studies, vol 19, no 2–3, pp 183–197.
- Downs, A. (1957).** An Economic Theory of Democracy. – New York: Harper and Row.
- Erikson, R. S., MacKauan, M. B., Stimson, J. A. (2000).** Bankers or Peasants Revisited: Economic Expectations and Presidential Approval. – Electoral Studies, vol 19, pp 295–312.
- Evans, J. A. J. (2004).** Voting and the Economy. – Voters and Voting: An Introduction. SAGE Publications.
- Fiorina, M. (1981).** Retrospective Voting in American National Elections. – New Haven, Connecticut: Yale University Press .
- Holbrook, T., Garand, J. C. (1996).** Homo Eonomus? Economic Information and Economic Voting. – Political Research Quarterly, vol 49, no 2, pp 351–375.
- Kousser, T. (2004).** Retrospective Voting and Strategic Behavior in European Parliament Elections. – Electoral Studies, vol 23, no 1, pp 1–21.
- Lewis-Beck, M. S. (1988).** Economic and Elections: The Major Western Democracies. Ann Arbor: University of Michigan Press, USA.
- Lewis-Beck, M. S., Paldam, M. (2000).** Economic Voting: An Introduction. – Electoral Studies, vol 19, no 2–3, pp 113–121.
- Loone, O. (2011).** Töölised, kapitalistid ja Riigikogu valimistulemused 2011. – Riigikogu Toimetised 23, lk 31–43.
- Nannestad, P., Paldam, M. (1997).** From the Pocketbook of the Welfare Man: A Pooled- Section Study of Economic Voting in Denmark, 1986–92. – British Journal of Political Science, vol 27, no 1, pp 119–136.
- Powell, B. G. Jr, Whitten, G. D. (1993).** A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context. – American Journal of Political Science, vol 37, no 2, pp 391–414.
- Roth, F., Nowak-Lehmann, D. F., Otter T. (2011).** Has the Financial Crisis Shattered Citizens' Trust in National and European Governmental Institutions? Evidence from the EU member states, 1999–2010. CEPS Working Document.
- Reif, K., Schmitt, H. (1980).** Nine Second-Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. – European Journal of Political Research, vol 8, issue 1, pp 3–44.

Eurobarometer surves – http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_en.htm

European Election Database – http://www.nsd.uib.no/european_election_database/

European Election Studies – <http://www.piredeu.eu>

Eurostat – <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>